

Zsibói Béla

Arcmások és más arcok *Előljáró beszéd a szeretet falánál**

Tisztelt Balassi tisztelők!

Én magam is Balassi tisztelő vagyok. – Ezt azért kell előrebocsátanom, mert az elkövetkezendőket nem ünneprontásnak szántam.

Balassi Bálint emlékezetének felidézői ez alkalommal "Kortársaink Balassiról" címet választották, amit én úgy módosítanék, hogy "Kortárs a kortársunk Balassiról". És ez, az általam vélt kortársi minőség, cseppet sem hízelgő sem a XVI. századi Balassi Bálintra, sem énám, akinek megadott az a szerencsétlenség, hogy a XX. században kénytelen élni.

Aki a Balassival foglalkozó szakirodalomban csak kissé is járatos, jól tudja, hogy nagyszerű kutatói Eckhardt Sándortól, Nemeskürty István tanár úron át Barlay Ödön Szabolcsig – és engedjék meg –, hogy a jelenlévőket ne soroljam; szóval az irodalomtudomány Balassi-értő és igen jeles művelői valamennyien egyetértenek abban, hogy eufemizmustal élve: Balassi ellentmondásos egyéniség. Ezen az enyhítő szándékú körülíráson azt kell értenünk, hogy a humanista és nagy műveltségű költő, netán istenkereső költő életrajzában rettentően nagy és hosszú az istentelenségek lajstroma.

Leveleiből és a korabeli periratokból tudjuk, hogy e képzeletbeli listán a garázdaságoktól – midőn megveri a selmeci bányabíró legényét, vagy a kamenyeci tisztartót –, a latorkodásig – mikoris Sommer János özvegyét Besztercebánya és Zólyom között, amint az egykoron leíratott : "összevissza hajszolta... alsóneműre vetköztette és gyalázatos szándékát

* Elhangzott (egy készülő esszé gondolatmenetének kivonataként) a Budapesti Őszi Fesztivál Kortársaink Balassiról című élő magyar irodalom estjén, a költő elhunytának 400 éves emlékünnepeán a Kossuth Klubban, amelyen szerkesztőségünk meghívottként szerepelt. A rendezvényen e számunk irodalmi anyagából elhangzottak Ágh István, Csanády János, Csaplár Vilmos, Csiki László, Jókai Anna, Nagy Gáspár, Pál József, Szepesi Attila és Turczy István versei, írásai.

akarta rajta végrehajtani", vagy az egri kalandjai bizonyos "közönséges nőszemélyekkel", szóval ezek a cselekedetei azon a képzeletbeli listán mind rajta lennének. És kiegészíthetők még a selmeci tanács sorozatos panaszaival arról, hogy miatta a polgárok élete nincs biztonságban, vagy azzal is, hogy a pataki vár elfoglalása tulajdonképpen közönséges birtokháborítás. És a sor folytatható lenne. – Ezek pedig mind-mind olyan momentumai a költő életének, amelyekkel szemben tanácstalanok vagyunk. És nem tudjuk elintézni a kérdést azzal, hogy egyszerűen "ellentmondásos egyéniség"; ami természetesen igaz is. Ám azzal aztán végképp nincs mit kezdenünk, amikor Balassiról azt olvassuk: "igazi reneszánsz egyéniség, a maga féktelenségeivel". – Hiszen valljuk meg, ha a nagyszerű Balassi oeuvrt és az életét tekintjük, akkor mi magunk is meglehetősen tudathasadásos állapotba kerülünk.

A tudathasadás azonban nembennünk és nem a költőben leledzik, hanem a Mohács utáni Magyarország helyzetében. Abban az állapotban, amelyben a magyar királyság három részre hasadt, két magyar királyságra, a megfelelő ellenkirályokkal és középen a hódoltság területeivel.

Az ilyen és a hozzá hasonlított átmeneti rendszerek, mint általában valamennyi társadalmi struktúraváltás magában hordja ellentmondásaival járó nyomorúságait, neurózisait. Az értékek ilyenkor rendszerint gyökeresen megváltoznak. Eltolódnak, devalválódnak vagy eltűnnek. – Balassi egyik legkorábbi kényszerű morális dilemmája éppen az lehetett, hogy a gondos humanista neveletés által nyújtott élet-stratégia teljes csődöt mond a Mohácsot követő értékvesztett világban. S ez, tragikusan rövid férfi-életét végigkíséri és egyre súlyosabban érinti - a mindennapi árulások, a belháborúk és pártütések nyomán, de a törökök hathatós hadi közreműködésével is szüntelenül változó országhatárok következtében is állandósuló vagyon- és létbizonytalanság közepette. – Már maga az is tudathasadásos állapot például, amelyre sok előző nyomorúsága után 1579-ben kényszerül: 50 lóval végvári vitézzé lesz - hadnagyságot (nem kapitányságot!) vállal Egerben. Sarkítottan értelmezve ezt a helyzetet: főrangú, nemesi tudattal, kényszerűen, közkatonát kell "játsszania".

A lét-, a jog- és az erkölcsi bizonytalanság, ha állandósul, tagadhatatlan, az én-tudat zavaraihoz, végül a személyiség torzulásához vezet. A depriváció, a szüntelen frusztráltság - a pszichológia tanúsága szerint - agresszív, kontrolálatlan cselekedeteket eredményez, és igen jó alapjául szolgál a neurótikus személyiség-torzulás kialakulásához.

Ma már Ady betegségéről nem "század eleji" lányos pironkodással, titkolózva beszélünk és helyel-közzel József Attila szkrizofréniáját is tudomásul vesszük, a pályakép részének tekintjük. – És, talán szembe kell néznünk a mindedig, tudtommal, soha ki nem mondott ténnyel, hogy Balassi Bálint bizonyos mértékig sérült, neurótikus személyiséggé válhatott - kora hatására. (Arcmás - más arc?)

Nem patológikus, ám neurótikus személyiséggé alakult, olyanná, mint amilyené maga a kor is változott, az a kor, amelyben élnie adta. – Takargatnivaló szeplő lenne ez "kultúránkon"? – Úgy hiszem nagyfokú rövidlátást okozhat mindnyájunknak a szenteskedő szemforgatás - hosszú távon mindenképpen. Ráadásul a hasonló tisztelet-, vagy szeretet megnyilvánulását méltatlannak vélem Balassához, önmagunkhoz egyaránt.

Mondogatjuk, hogy a XX. század neurótikus század. És joggal állítjuk, a helyi háborúkat mellőzve, már csupán a két világháború és következményeinek okán is. - És neurótikus azért is, mert az elmúlt nyolc-kilenc évtized egy folyamatos és tartós átmeneti struktúrának bizonyult, nemcsak a háborúból a háborúba, hanem közép-európai tájainkon különösen, a társadalom váltakozó rendszerei szerint, de saját rendszerváltoztatásaink miatt is. Mind a mai napig.

És kiváltképp neurótikus nekünk, magyaroknak. Trianont követően ugyanúgy három-négy fele szakították – nagy szerencsénkre, nem a XVI. századhatárok szerint – a nemzetet. - Északról hasadt le a Felvidék, amint az a Délvidékkel és Erdéllyel is megtörtént.

És itt jutottam el a Balassival való kortársi minőségünkhöz. – Frustrációink és kényszerű megosztottságunk tudatalatt, de bizonyára munkál bennünk. – Szerencsére, századunk polgári jogviszonyainak viszonylagos szilárdsága, de talán évszázados tapasztalataink, edzetségünk is közrejátszik abban, hogy közvetlen lakótársunkra ma már nem minden esetben rontunk rá baltával.

Szelíden fogalmaz a pszichológia: "Amíg van beteljesületlen remény, addig agresszió is van." (Elliot Aronson) – Hozzáteszem, legalábbis a lehetősége mindenképpen fennáll.

Tájékozódási eshetőségeink?

Önmagunk ismerete, illetve önmagunk lehetőségeinek pontos tudata, netán átértékelése, amelyben - és vállalom a patétikus és ezért tán közhelyszerű kijelentést – a saját művészetnek és tudományosságnak juthatna jelen helyzetünk szerinti igen fontos szerep. – Nagy, sok szorongatottságainak közepette a végvári Balassinak mentsvár volt a szellem és az alkotás.

Hiszem ugyanis, hogy nekünk sem valós kiút, mint ahogy Balassi számára is csupán pillanatnyi (neurótikus) cselekvészavar lehetett a végső megoldás választása Esztergom alatt. – Elképzelhetetlen ugyanis, hogy Balassi jó negyedszázadnyi tényleges és cselekvő katonaszakmai gyakorlat után ilyen rosszul mérte volna fel túlélésének esélyeit.

Úgy vélem, nekünk mindennapi neuroziszaink, vélt és valós (külső vagy belső) ellenségképeink fantomjai közepette sem lehet hasonlóképpen cselekednünk. Ekkorát tévednünk soha, semmiképpen sem szabadna.

Végezetül ezért idézem, fohászként is, Balassit:

*"Reméltelenségemben ne hagyj elsillyednem,
Im minden elhagyott, nincsen hová lennem,
Nem tudok mit tennem.*

*Sok nyavola miatt apadott hitemet
Most többször meg bennem, segélvén engemet,"...*